

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİNDE SÜVARİ KOLORDUSUNU DENETLEMESİ VE İLGİN MANEVRASINDA SÜVARİ KOLORDUSU

Dr. Zekeriya TÜRKMEN*

ÖZET

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi gizlilik prensibi içerisinde Türk ordusunun hazırlıklarını tamamlamış; cephe hattına yaptığı gezilerle ordunun genel durumu yanında harbe hazırlık durumunu yerinde incelemiştir. 27 Mart - 4 Nisan 1922 tarihlerini kapsayan Batı Cephesi'ne yönelik teftiş gezisine Sovyet elçisi Aralov ile Azerbaycan elçisi Abilov da katılmıştır. Bu sırada TBMM hükûmetine dost olan bu iki ülke heyetinin Batı Cephesi'ne götürülmeleri son derece anlamlıdır. Başkomutan, Türkiye'nin dostu olan ülke temsilcilerine Türk ordularının harbe hazırlık durumunu yerinde göstererek siyasî anlamda Sovyetler ve Azerbaycan'ın desteğini sürdürmelerini amaçladığı gibi, onlar vasıtasıyla dış dünyaya bir mesaj vermek, kendi kendisine yeterlilik ilkesi ile ordusunun ikmal ve iaşesini tamamlayan Türk milletinin başarıya çok yakın olduğunu göstermek istemiştir. Cephe hattında sürdürülen hazırlıkları Başkomutan Mustafa Kemal Paşa gururla takip etmiş, Sovyet ve Azerbaycan heyetleri de takdirle karşılaşmışlardır.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa heyetle birlikte Ankara'ya döndükten sonra 12 Nisan 1922 tarihinde yapılması plânlanan 5. Süvari Kolordusu manevrasını izlemek üzere Ilgın'a gitmiştir. Havaların yağmurlu geçmesinden dolayı 15 Nisan 1922 günü icra edilen ve iki süvari tümenin katılımı ile gerçekleştirilen manevra başarılı geçmiştir. Mustafa Kemal Paşanın da haklı olarak gurur duymasına neden olan iyi eğitilmiş süvariler, Ağustos ayında başlayacak olan Büyük Taarruz harekâtında yıldırım hızıyla İzmir önlerine ulaşacaklardı.

Bu makalede Ilgın'da 5. Süvari Kolordusu tarafından Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın emriyle düzenlenen büyük süvari manevrası ve Süvari Kolordusunun 1921-1922 yılına Batı Cephesi'ndeki faaliyetleri belgesel olarak anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Ilgın manevrası, 5. Süvari Kolordusu, Fahrettin (Altay) Paşa, Sovyet elçisi Aralov, Azerbaycan elçisi Abilov.

* Turkish General Staff, Military History and Strategic Studies Directorate, Turkish Armed Forces ATATURK Research and Study Center Deputy Secretary-General, zturkmenpost@hotmail.com.

**INSPECTING OF THE CAVALRY CORPS BY MUSTAFA KEMAL
PASHA BEFORE THE GREAT ATTACK (BÜYÜK TAARRUZ)
AND THE CAVALRY CORPS IN ILGİN MANAEOUVRE**

ABSTRACT

Mustafa Kemal Pasha has completed the preparations of the Turkish Army under the principle of secrecy; has also observed the general state of the Army beside the state of readiness to war with trips to the front line. Aralov, Soviet Ambassador and Abilov, Azerbaijan Ambassador, have joined to the inspection trip directed to the Western Front which was made between March 27 - April 4, 1922. It was entirely meaningful to take the two friend nations of the government of the Turkish National Assembly to the Western Front. As the Chief-commander has aimed to keep the supports of Soviets and Azerbaijan in means of politics by showing the situation of the readiness of Turkish Army to war in its place and by this way, has desired to show that the Turkish Nation who completed the reinforcement and feeding of her army with the principle of self-sufficiency was so close to the success. The chief-commander, Mustafa Kemal Pasha, has proudly followed the preparations in the front line and Soviet and Azerbaijani committees have witnessed to this with pleasure.

After the chief-commander, Mustafa Kemal Pasha, came back to Ankara with the committee, he has moved to Ilgın to watch the manoeuvre of the 5th Cavalry Corps which was planned to be realized on April 12, 1922. Although the manoeuvre has been realized on April 15, 1922 due to the rainy weather by the participation of 2 cavalry divisions, it has accomplished its mission. The well-trained cavalries who made Mustafa Kemal Pasha feel proud, will have reached quickly to front of İzmir in The Great Attack [Büyük Taarruz] which will begin in August.

In this article, the grand cavalry manoeuvre which was realized in Ilgın by the 5th Cavalry Corps with the order of the Chief-commander Mustafa Kemal Pasha and the activities of the cavalry corps in the West Front between 1921-1922, have been described as documentary.

Key Words

Chief-commander , Mustapha Kemal Pasha, Ilgın manoeuvre, 5th Cavalry Corps, Fahrettin (Altay) Pasha, Aralov , Soviet Ambassador, Abilov, Azerbaijan Ambassador

Giriş

19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a çıkışıyla birlikte başlayan İstiklâl Mücadelesi'nin Amasya Genelgesi ile ilkeleri belirlenmiş; Erzurum ve Sivas'ta gerçekleştirilen millî kongrelerden başka ülkenin diğer yerlerinde yapılan yerel kongrelerle bağımsızlık ülküsü tüm yurt sathında millete yaygınlaştırılarak top yekûn "Millî Mücadele" hareketine dönüşmüştür.

Gerçi, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine göre ordu mevcudu giderek kısıtlanan Osmanlı Devleti'nin bütün kaynakları işgalcilerin denetimine girmiş olsa da, Osmanlı Genelkurmayı bütün bu kısıtlamalara rağmen -siyasî idarecilerin aksine- ordunun çekirdek kadrosunu elinde tutmaya gayret etti. Bu maksatla yapılan düzenlemelerde kadro-kuvvet cetvelleri hazırlanırken ileride -işgalcilere karşı başlatılması- muhtemel bir mücadelede hemen derlenip toparlanabilmek amacıyla ordu yeniden tanzim edilebilecek şekilde çekirdek kadro halinde muhafaza edildi.¹ M. Kemal Yıldırım Ordu Komutanlığından ayrılmadan silahların düşmanlara bırakılmamasını istemişti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükûmetine bağlı düzenli ordu birliklerinin kuruluşunu takip eden süreçte Türk ordusu tarafından mevzii başarılar kazanılmış olsa da, daha sonra gerçekleştirilen stratejik geri çekilme ile Sakarya nehrinin doğusuna konuşlandırılan Türk orduları burada savunma tertibi almışlardır. Sakarya Zaferi'nden sonra Eskişehir-Afyon hattında tutulan Yunan ordusuna son darbeyi vurmak için Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığında Türk ordusunun her bakımdan hazır hale getirilmesi gerekiyordu. TBMM hükûmeti tarafından, Türk ordusunun 1921 yılı sonlarında teşkilât yapısında yeni bir takım düzenlemeler yapıldı ve 1922 yılı yaz aylarına kadar da iâşe ve ikmalini tamamlamak için büyük çabalar harcandı. Ordunun insan, silah, araç ve malzeme bakımından kuvvetlendirilmesi, eğitim durumunun yükseltilmesinin yanında moral değerleri-

¹ Mütareke döneminde ordunun durumu hakkında bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara 2001.

nin de üst düzeye ulaştırılması, en önemlisi de psikolojik açıdan harbe hazır hale getirilmesi yani, maneviyatının yüksek tutulması gerekiyordu.²

Büyük Taarruz'dan önce Türk ordusunun hazırlık durumunu yerinde incelemek üzere Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, zaman zaman cephe hattına gitmiş; gelişmeleri bizzat yerinde görmüştür. Türk ordusunun Yunan ordusuna karşı son darbeyi vurmak amacıyla yaptığı taarruz hazırlıklarını TBMM hükûmeti üyeleri ve mebuslar olduğu halde, 1922 yılı Mart ayından itibaren 26 Ağustos 1922 tarihine kadar üç defa teftiş eden Mustafa Kemal Paşa, bütün bu yapılan hazırlıkların son derece gizlilik prensibi içerisinde gerçekleştirilmesine büyük gayret harcadığı gibi son derecede önem vermiştir.³

Sakarya Zaferinden Sonra 5 nci Süvari Kolordusu

Türk tarihinin en eski çağlarından XX. yüzyıla kadar uzanan tarih kesitine bakıldığında atlı unsurların yani süvari birliklerinin, ordunun asıl vurucu gücünü teşkil ettiği görülür. Bilinen en eski Türk devletini kuran Hun Türkleri, ehlileştirildikleri atın sür'atinden yararlanarak, fersahlar ötesine uzanarak devletlerini daha geniş sınırlara ulaştırmışlardı. Asya Hun Devletinden sonra kurulan Türk devletlerinde de atlı birlikler, askerî gücün neredeyse tamamını teşkil etmişlerdir. Diğer milletlere göre Türklerin askerî açıdan üstünlüğünü sağlayan süvariler, Türklerin geniş coğrafyalarda güçlü devletler kurmalarında da en büyük etken olmuştur. Hatta süvariler, yeni Türk devletinin kuruluş sürecinde de sahip oldukları sür'at ve manevra kabiliyeti ile büyük katkı sağlamışlardır.

Mondros Mütarekesiyle orduları dağıtılan, stratejik kaynaklarına işgalciler tarafından el konulan Türk Milleti, TBMM hükûmetinin kuruluşundan sonra yaptığı yeni düzenleme ile ordusunu Anadolu merkezli olarak yapılandırarak yeniden teşkil etti. 1920 yılı Haziran ayından itibaren

² Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı, Askerî, Siyasî ve Sosyal Yönleriyle*, Ankara 1983, s. 383.

³ Mustafa Kemal Paşa tarafından Türk ordusunu teftiş amaçlı gerçekleştirilen bu ziyaretlere kimi zaman dost ve müttefik ülke temsilcileri de katılmışlardır. 31 Mart-4 Nisan 1922 tarihlerinde Çayllgın ve Konya ziyaretlerinde yanında Sovyetler Birliği büyük elçisi Aralov ve Azerbaycan büyük elçisi Abilov da yer almıştır. Bk., Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara, c. III, Ankara 1996, s. 355.

başlayan ve Kasım ayına doğru cephe taksimatına göre teşkil edilen birliklerle düzenli ordu kuruldu ve böylece ordu, belirgin bir güç haline getirildi. Düzenli ordu birliklerinin kuruluşunu takip eden dönemde piyade birliklerinin yanında kurulan üç süvari alayıyla Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı mücadele başlatıldı. Batı Cephesi Komutanlığının 15 Temmuz 1921 tarihli emri ile bir süvari kolordusunun kurulmasını gündeme getirildi. Bu maksatla henüz yeni teşkil edilmiş olan 2., 3. ve 14. Süvari tümenlerinden müteşekkil bir Süvari Kolordusu teşkil edildi. Böylece kuruluş ve kadrosu tamamlandıktan sonra başına da Mirliwa rütbesinde bulunan Fahrettin (Altay) Paşa tayin edilmiştir.⁴ Sakarya Meydan Muharebesinden yaklaşık bir ay kadar önce teşkil edilen Süvari Kolordusu bu savunma savaşında büyük yararlılıklar göstermiştir. Özellikle bu savaş sırasında düşman kuvvetlerinin takibi esnasında insan ve hayvan zayıtı verilmesine rağmen, Süvari Kolordusu Yunan ordusunun Sakarya savunma hattında tutulmasında etkili olmuştur.⁵ 5. Süvari Kolordusu 1 Kasım 1921 tarihinde yapılan bir takım değişikliklerle yeniden düzenlendi. Buna göre daha önceki yapılamada olduğu gibi 2., 3., ve 14. süvari tümenleri yine 5. Süvari Kolordusuna bağlı bulunacak fakat, ilave teknik birlikler kurulacaktı. Böylece Süvari Kolordusunda ayrıca bir istihkâm, bir köprücü, bir sıhhiye bölüğü ile iki topçu bataryası, bir muhabere takımı, bir telsiz müfrezesi, bir seyyar hastahane ve on ulaştırma kolu teşkil edilecekti. Süvari Kolordusuna bağlı birliklerden 2. tümenin başına Kurmay Yarbay Ahmet Zeki (Soydemir), 3. tümenin başına Yarbay İbrahim (Çolak), 14. tümenin başına da Yarbay Suphi (Kula) Beyler atanmışlardır.⁶

Sakarya Zaferini müteakip yaklaşık 3-4 ay kadar Dinar ile Denizli-Afyon arasında talimlere devam eden 5. Süvari kolordusu⁷, karşı cephede bu-

4 Ferik Fahrettin (Altay), *Türkiye İstiklal Muharebatında Süvari Kolordusu Harekâtı*, Kon-ya 1925, s. 6-11.

5 Ferik Fahrettin, *Aynı eser*, s.11 vdd.

6 Genelkurmay Başkanlığı Yay., *Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz Hazırlık ve Büyük Taarruz*, c. II, Kısım 6, 1. Kitap, Ankara 1994, s:24-25.

7 5 nci Süvari Kolordusu bu zaman zarfında Sandıklı'nın kuzeyindeki Savran bölgesinde idi. 10/11 Ekim 1921'de karargâhıyla Çay'a geçmiş; 14. tümen Akarçay-Şuhut arasındaki Efe Sultan bölgesine, 2. tümen Çay'ın güneybatısına, 3. tümen de Bolvadin'e yerleşmiştir. Bk., Genelkurmay Başkanlığı Yay., *Aynı eser*, s. 31.

lunan Yunanlıların hareket kabiliyetini kısıtlamak üzere tertip ettiği küçük akınlarla psikolojik üstünlüğü ele geçirmek için büyük gayret sarf etmiştir. Hatta, 5. Süvari Kolordusunun Sandıklı bölgesinde kontrolü elde tutması, Yunanlıların daha güneye inmelerini engellemiş, buldukları mevzilerde kalmalarını ve elde tuttıkları yerlerde savunma tedbiri almalarını zorunlu hale getirmiştir.⁸ Süvari Kolordusu, bulunduğu yerlerde Yunan ordusuna karşı yıpratma ve şaşırtma hareketlerini devamlı surette sürdürerek, Yunan ordusunun daha ileri hatta ilerlemesine mani olmuştur.

1. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın 8 Mart 1922 tarihli emriyle 5. Süvari Kolordusunun Ilgın mıntikasına hareketle cephe emrine girmesi istenmiştir.⁹ Başlangıçta 2. süvari tümeni ile 5. Süvari Kolordusu karargâhı 9 Mart 1922 tarihi itibarıyla Ilgın'a konuşlandırılmış olacaktı. Böylece Süvari kolordusu 1922 yılı baharında Ilgın mıntikasına yerleştirilmiş oldu. 2. ve 14. tümenlerle buraya gelen kolorduya daha sonra kuzeyden gelen 1. süvari tümeni de katılmıştır.¹⁰ 1922 yılı Mart ayı başlarında Ilgın'a gelen Süvari kolordusu, dörder alaylı üç tümen halinde yeniden düzenlenmiştir. Bundan başka Şimal (kuzey) cephesi için de iki süvari alayından müteşekkil bir mürettep süvari tümeni teşkil edilmiştir. Esasen seyyar bir vaziyette bulunan 3. Süvari tümeni, müstakil bir şekilde Denizli bölgesinde bırakılmıştır. Ilgın mıntikasına yerleşen Süvari kolordusu burada bir yandan talim ve terbiyeye ile uğraşırken diğer taraftan da kolordunun eksikliklerini gidermek için hazırlıklarını sürdürmüştür.¹¹

Sakarya Savaşı'ndan sonra Türk ordusunun sür'atli fakat, son derece akıllı bir strateji uygulayarak düşmana karşı yapılması düşünülen taarruz için hazırlanması gerekiyordu. TBMM'de hazırlıkların yapıldığı dönemde kimi muhalif milletvekilleri taarruzun geciktirilmesini uygun bulmadıklarını belirterek Mustafa Kemal Paşaya karşı güçlü bir muhalefet başlattılar. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve ordunun komuta heyeti ise, bütün ha-

⁸ Genelkurmay Başkanlığı Yay., *Aynı eser*, s. 73, 76-77, 82.

⁹ Gnkur. ATASE Arşivi, İSH-20, Kutu (K): 1462, Göz (G): 72, Belge (B): 72/1-3.

¹⁰ Gnkur. ATASE Arşivi, İSH-20, K: 1642, G: 76, B: 76/1-2; ayrıca bk., K: 1652, G: 72, B: 72/1-3.

¹¹ Ferik Fahrettin, *Aynı eser*, s. 24-25.

zırlıkların tamamlanmasından sonra, uygun mevsim şartlarının da oluşmasının ardından kesin darbenin vurulmasından yana olduklarını TBMM kürsüsünde yaptıkları konuşmalarda sık sık dile getirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa hazırlıksız bir ordu ile düşmana saldırının bir zafer değil, hezimetle neden olacağını bildiğinden uygun zamanın gelmesinin beklenmesini tavsiye ederek TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmalarla mebusları ikna etmeye çalışıyordu. Nitekim bu sıkıntılı dönemde en önemli hususlardan biri, ordunun ikmalî için ihtiyaç duyulan önemli miktardaki paranın nasıl temin edileceği meselesi idi. Bu konuda Maliye Vekili ile sık sık bir araya gelen Başkomutan hal çareleri aramakta idi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 1922 yılına ait not defterine bu sıkıntılı durumu çok kısa da olsa yazmıştır. Başkomutan Mustafa Kemal notlarında, "...ordunun giydirilmesi, silah ve donatımının tamamlanması için 45-50 milyon liraya ihtiyaç olduğunu" belirtiyordu.¹² Mustafa Kemal Paşa, yine bu konuda Batı Cephesi karargahının bulunduğu Akşehir'e gönderilecek para ve malzeme ile ilgili de notlar yazdığı gibi bir taraftan Fransa, diğer taraftan da Rusya ile yapılan antlaşmalar çerçevesinde onlardan gelecek destekle ordunun ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyordu.¹³ Başkomutan, TBMM'de yaptığı konuşmalarda sık sık Maliye Vekili Hasan Bey ile görüşerek taarruz öncesi ordunun iâşe ve ikmalinin, teçhizatının tamamlanması için ödenek talebinde bulunuyordu. Gerçi, Sakarya Meydan Muharebesi öncesi kabul edilen "*Tekâlif-i Millîye Emirleri*" ile Türk milleti ordusunun ihtiyaçlarını aynı ve nakdi yardımlarla karşılamaya gayret göstermiştir. Yokluk ve yoksulluğa rağmen, Türk milletinin ordu-millet bütünleşmesi çerçevesinde yaptığı bu yardımlar Yunanlılar'a karşı verilen mücadelenin başarıyla neticelenmesinde etkili olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 6 Mart 1922 Pazartesi günü Ankara'da TBMM'nin gizli oturumunda yaptığı uzunca konuşmada mebuslara askerî durum hakkında ayrıntılı bilgileri aktarmıştır. Başkomutan yaptığı bu tarihî konuşmasında, aslında Türk milletine -gelecekte de ışık tutabilecek-

12 Gnkur. ATASE Arşivi, Atatürk Arşivi Ziraat Bankasından Gelen Evrak (ATAZB), K: 45, G:6 ada.

13 Gnkur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 6 aca.

son derece önemli mesajlar vermiştir. Bu uzun konuşmada Avrupa Devletlerinin Türkiye'ye bakışı, tarihî süreç içinde değerlendirilmiştir.¹⁴ 6 Mart 1922 gecesi Ankara'dan Biçer'e hareket eden Mustafa Kemal Paşa, oradan da Sivrihisar'a geçmiştir. 8 Mart tarihinde de Sivrihisar civarındaki askerî birlikleri denetlemiş, bölgedeki köylülerle görüşerek halkın genel taarruz öncesi durumunu, beklentilerini tespit etmeye çalışmıştır.¹⁵ Afyon Aziziye (Emirdağ)'de bulunan 3. Süvari tümenini ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, 11 Mart 1922 tarihinde defterine *"teftiş ettiği birliklerden memnun kaldığını, büyük sıkıntılara rağmen, Türk ordusunun başarılı olacağını"* ifade eden notları yazmış ve teftiş gezisinden kısaca bahsetmiştir.¹⁶ Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesindeki birlikleri teftişini 1922 yılı Mart ayı boyunca sürdürmüştü; hatta, ayın sonlarına doğru Sovyet elçisi S.İ. Aralov ile Azerbaycan elçisi Abilov da yanında olduğu halde orduyu teftişe gitmiştir.

Öte yandan 5. Süvari Kolordusu Iğın'a yerleştikten sonra düzenli bir şekilde talim ve terbiyeye başladı, bir yandan da kolordunun noksanlarının

14 Mustafa Kemal Paşa, 6 Mart 1922 tarihli TBMM gizli oturumunda özetle şunları söylemiştir: *"...Efendiler, düşmanlarımızın ne mahiyette olduklarını ve düşmanların Türkiye üzerindeki hırslarının ne kadar ezeli olduğunu nazar-ı âlinizde tavih edebilmek için müsaadenizle buna dair birkaç söz söyleyeceğim. Cümlemizce malûmdur ki Avrupa'nın en mühim devletleri Türkiye'nin zararı ile, Türkiye'nin tedennisıyla teşekkül etmişlerdir...efendiler bir şeyin zararıyla bir şeyin imhasıyla yükselen şeyler bittabi o şeylerden mutazarrır olanı alçaltır ve filhakika Avrupa'nın bütün terakkisine, tealisine ve temeddününe mukabil Türkiye bilakis tedenni etmiş ve sü-kût vadisinde yuvarlana durmuştur. Türkiye'yi imhaya müteşebbis olanlar Türkiye'nin imhasında menafîi tevzin ederek ittihat ve ittifak etmişlerdir. Bunun neticesi olarak bir çok zekalar, hisler, fikirler Türkiye'nin imhası noktasında tekasüf ettirilmiştir...Türkiye'nin hayat ve mevcudiyeti üzerinde tatbikat-ı mütemadiye neticesi olarak en nihayet Türkiye'yi islah etmek, Türkiye'yi temdin etmek gibi bir takım zahirî vesilelerle, bahanelerle Türkiye'nin hayat-ı dahiliyesine, idare-i dahiliyesine hülûl ve nüfuz etmişlerdir. Böyle bir zemin-i müsait hazırlamak kudretini, kuvvetini ihraz etmişlerdir... Artık hayat bulmak için, islah-ı hal etmek için, insan olmak için mutlaka Avrupa'dan nasihat almak bütün işleri Avrupa'nın âmâline göre tedvir etmek, bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi bir takım zihniyetler küşâyış buldu. Halbuki hangi istiklâl vardır ki ecnebinin nesâyîhi ile ecnebinin plânlarıyla yükselebilin. Tarih böyle bir hadise kaydetmemiştir. Tarih böyle bir hadise kaydetmek teşebbüsünde bulunan meraretengiz netayîçle karşılaşmıştır. İşte Türkiye de bu galat-ı fikirle, bu galat-ı zihniyetle malûl olan bir takım ricalin yüzünden her saat, her gün, her asır biraz daha çok tedenni ve daha çok sü-kût etmiştir. Efendiler bu sü-kût, bu tedenni yalnız maddiyatta olsaydı hiçbir ehemmiyeti yoktu. Maateessüf Türkiye ve Türkiye halkı ahlâkı, ahlâken sü-kût ediyor..."* TBMM GCZ., c. 3, İşbankası Yay., Ankara 1985, celse nr: 2, s. 6.

15 Ngnur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 6 an, 6 ana, 6 ao.

16 Ngnur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 6 aqa, 6 ar.

teminine gidildi. Subaylar için binicilik okulu açılarak yüz kadar subayın burada eğitimi tamamlandı. Cepheye açılan imalathane ile ordunun eğer takımları yenilendi. Süvari birlikleri, kolordu komutanı Fahrettin Paşa'nın ifadesi ile "*süvari denilebilecek bir hale geldi.*"¹⁷ Bu arada süvari tümenlerindeki toplar Rus cebel bataryalarıyla değiştirilerek süvari kolordusunun ağır silahlar bakımından güçlendirilmesi yoluna gidildi.

Mustafa Kemal Paşa, cephedeki teftiş gezilerini sürdürürken, bir yandan da Ankara'daki gelişmeleri takip ederek, yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amacıyla görüş ve önerilerini zamanında iletliyordu. Batı Cephesinden Ankara'ya döndüğünde kendisini Sovyet elçisi Semiyân İvaneviç Aralov¹⁸ ile Azerbaycan elçisi İbrahim Abilov¹⁹, ziyaret etmişti. Sovyet yardımının gelişinden sonra Lenin'in gönderdiği elçiye, cephedeki hazırlıkları göstermek ve yapılacak yardımın devamını sağlamak maksadıyla Mustafa Kemal Paşa, her iki sefiri de yanına alarak 27 Mart 1922 günü trenle Akşehir'e hareket etmiştir. Sovyet Elçisi Aralov, hatıralarında bu konuyu ayrıntılı olarak vermekte ve bu gezi hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın "*ordu birliklerimizin, dostlarımızın memnunluğunu ve övgüsünü doğurabilecek bir durumda olduklarını*" göstermek maksadıyla kendilerini cepheye davet ettiğini belirtmekte idi.²⁰ Bu arada yol güzergahındaki tümenler de bu vesileyle heyetle birlikte teftiş edilmiştir. 28 Mart 1922 günü cephe hattında önce 41. Tümen, 2. Ordu ve 1. Ordu karargahları ziyaret edilmiştir. Aralov hatıralarında cephedeki askerlerin kılık kıyafet yönünden sıkıntı içinde bulduklarını hatta kimi askerlerin ayağında postal

17 Ferik Fahrettin, *Aynı eser*, s. 25.

18 Semiyân (Simeon) İvaneviç Aralov, 1880 yılında Moskova'da doğdu. Sovyet diplomatıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman cephesinde savaştı. Ordudaki ihtilâli eylemlere katıldı. Siyasî komitelerde görev aldı. Sovyetler adına Polonya ile antlaşma imzalayan heyette bulundu. Lenin'in isteği üzerine 1921-1923 yılları arasında Ankara elçisi olarak görev yaptı. 1928 yılında Dışişleri Bakanlığından ayrıldı. Türkiye'deki görevine ait anılarını *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları 1922-1923* adıyla 1960 yılında Sovyetler Birliğinde yayımladı. Eseri daha sonra Türkçe'ye de çevrilmiştir. Aralov 1960 yılında vefat etmiştir.

19 İbrahim Abilov, Azerbaycan'ın yetiştirdiği önemli hariciyecilerinden biridir. 11 Ekim 1921'de Azerbaycan elçisi olarak Ankara'ya gelmiş ve Kurtuluş Savaşı boyunca büyükelçi olarak görev yapmıştır. İzmir İktisat Kongresine de katılmıştır. Türkiye'deki izlenimlerine ait notları Azerbaycan'da kitap olarak yayımlanmıştır. (YN)

20 S. İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları 1922-1923*, Çev. Hasan Ali Ediz, İstanbul 1967, s. 84.

dahi bulunmadığını, diğer ihtiyaçlar bakımından da sıkıntıların bulunduğunu ifade etmektedir. Güzergahta sık sık deve kervanları ve kağınlarla cepheye malzeme taşındığını ifade eden Aralov, Mustafa Kemal Paşanın kendisine cephane taşıyan at, katır ve deve kervanlarını göstererek; "...İşte bizim askerî taşıt araçlarımız. Yunanlıların tam tersi... İngilizler onları, gerekli olan bütün askerî taşıt araçları ile donatıyorlar. Ama yine de biz onları yeniyoruz ve yeneceğiz!"²¹ dediğini belirtmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, 29 Mart 1922 tarihinde yanında Sovyet elçisi Aralov ve Azerbaycan elçisi Abilov ile kimi asker milletvekillerini de alarak Afyon-Çay'a gelmiştir. Burada 1. Ordu komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa tarafından karşılanan heyet, akşam yemeğini müteakip yapılan gösterileri izlemiştir. Mustafa Kemal Paşa daha sonra Başkomutanlık karargahının bulunduğu Akşehir'e hareket etmiş, kendisini Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa karşılamıştır. Heyet, ertesi günü (30 Mart 1922) Çay'da 1. Ordu'ya teftiş etmiştir. Teftişin ardından yapılan geçit törenini Sovyet ve Azerbaycan heyeti birlikte izlemiş, 1. Ordunun geçit törenini herkes büyük bir takdirle karşılamıştır. Törenler sırasında Sovyet heyeti adına Aralov, Azerbaycan heyeti adına da Abilov birer kısa konuşma yapmışlardır.²² Geçit töreninden sonra yapılan eğlence ve oyunlarla askerinin moral değerlerinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Gece tertip edilen tiyatrodaki Muhabere Yüzbaşısı Şemsi Beyin monologu büyük ilgi görmüştür. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 1 nci Ordudaki subay ve erlerin moralinin yüksek olduğunu görmekten dolayı buradan son derece memnun ayrılmıştır.²³ Çay'dan Akşehir'e ulaşan heyet ordu ve kolordu karargahlarında ağırlandıktan sonra, 31 Mart 1922 günü Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşanın karargahında bir araya gelmişlerdir. Akşam yapılan tiyatro gösterileri ile bunları takip eden diğer eğlencelerin ardından Sovyet heyetiyle birlikte

21 S.İ. Aralov, *Aynı eser*, s. 88-89. Ayrıca bk., "Aralov'un Türkiye Hatıraları", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1967.

22 S.İ. Aralov, *Aynı eser*, s. 93-94. Aralov, bu seyahat sırasında Akşehir yakınlarında Çar Nikola zamanında Türkiye'ye sığınan Rusların yaşadığı Cigidiya Köyü'nü de ziyaret etmiştir. Zebur adlı kitaba inanan bu grup Nekrasov tarikatına mensupturlar. Bk., *Aynı eser*, s. 97-99.

23 Bazı kaynaklarda İnci ordu yerine İnci kolordu şeklinde (Fabri Belen, *Aynı eser*, s. 383) geçen bu birlik, konuyla ilgili çoğu eserde 1 nci ordu şeklinde geçmektedir. Bk., Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, Ankara 1970, s. 316.

görüşmelere devam edilmiştir.²⁴ Mustafa Kemal Paşa, bu sırada elçilere Ermeni meselesi ile Kafkasya federasyonu ve Rusya'nın bölgedeki durumu hakkında görüşlerini aktarmış, Türkiye'nin genel durumunu açıkladıktan sonra, Türk milletinin neden ve niçin harp ettiğini izah etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu hususları kendi not defterine de özetle kaydetmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 1 Nisan 1922 tarihli notlarında ise Türk ordusunun millet ve memlekete yaptığı hizmetin önemini, milletin orduya dayandığını, orduda samimiyete ve güvene bağlı tam bir dayanışma olduğunu, Türk ordusunun mukaddes bir savaş verdiğini, gelecekte en şerefli insanların da ordu mensupları olacağını kaydetmiştir.²⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın notlarında çok kısa olarak belirttiği bu konuşmaya dair Aralov hatıratında biraz daha ayrıntılı bilgiler verir. Aralov, Mustafa Kemal Paşanın Türk-Sovyet dostluğundan bahsettiğini, emperyalizme karşı mücadele ettiklerini ifade ettikten sonra, "*Bazı düşman ve zayıf kişiler, paniğe kapılarak güya ordumuzun taarruz kabiliyetinden yoksun olduğunu, taarruz edemeyeceğini söylüyorlar. Ama biz, Türk ordusunun güçlü olduğunu ve düşmanı yeneceğini biliyoruz. Biz bunu İnönü' de, Sakarya' da gösterdik. Türk ordusunun ileride özgürlüğümüzü savunmaya yeterli olduğunu göstereceğiz,*"²⁶ dediğini belirtmektedir.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, milletvekilleri ile, Sovyet ve Azerbaycan elçileri yanında olduğu halde Çay'dan hareketle 1 Nisan 1922 Cumartesi günü Ilgın'a gelmiştir. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa da hazır bulunduğu halde Ilgın'da ikmal ve eğitim işleriyle uğraşan Fahrettin (Altay) Paşa komutasındaki 5. Süvari Kolordusu teftiş edilmiştir.²⁷ Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Ilgın'a geldiğinde not defterine şunları yazmış-

24 Gnkur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 6 baa, 6 bb, 6 bba.

25 Gnkur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 6 bba, 6bc, 6 bd.

26 S.İ. Aralov, Aynı eser, s. 100-101.

27 Fahrettin (Altay) Paşa komutasındaki 5 nci Süvari kolordusunun kurmay başkanı Kur. Bnb. Kurtcebe (Noyan), Harekat Şb. Md. Yzb. Şükrü (Sökmensüer); kolorduya bağlı, 1 nci Süvari Tümen Komutanı Kur. Alb. Mürsel (Bakü), 2 nci Süvari tümeni komutanı Kur. Yb. Zeki (Soydemir), (1) 4 nci Süvari tümeni komutanı Kur. Yb. Suphi (Kula) idi. Süvari kolordusunun personel ve silah durumu işe şöyledir: 550 subay, 9900 er, 9480 hayvan, 6450 tüfek, 48 makineli tüfek, 4800 kılıç, 620 bomba, 16 top idi. Kolorduya bağlı ayrıca seyyar hastahane, hayvan hastahanesi ve nakliye koileri mevcuttur. Bk., Fahrettin Altay, Aynı eser, s. 318-319.

tır: “1 Nisan 1338 (1922), Yeni araçların, yeni olağan kanunların kullanılıp uygulanmasından dolayı süvarinin savaşa katılış şeklinde değişiklikler olmuştur. Fakat bu değişim, süvarinin yüklendiği görevin özünü değiştirmez. Yeteri derecede hızlı ve manevraya büyük bir kıvraklık kazandırmak süvarilerin en önemli görevlerindedir.”²⁸ 5. Süvari Kolordusu komutanı Fahrettin Paşa, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın kolordusunu denetlemesiyle ilgili hususları 5 nci Süvari Kolordusuyla ilgili harekâtı anlattığı eserinde şu şekilde açıklamaktadır: “...İlgin'da 1 Nisan 1338 (1922) tarihinde üç süvari fırkası (tümen) içtima ettirilerek Başkumandan Gazi Paşa hazretleri tarafından teftiş ve takdir buyruldu. Bu teftişte Rus Sovyet sefirleriyle ataşemiliterleri de hazır bulunmuştu. Onbin atlının muntazam resm-i geçidi istihsal-i zafer (zaferi kazanma) ümitlerini takviye etmişti. Bu muazzam resm-i geçide iştirak eden süvari zabitelerimizin duydukları hissi mefhareti ben de aynı derecede duydum ve aynı zamanda milletimizin bu kadar fedakârlığına karşı istikbal-i muharebâtında her hangi bir tali'sizlikten vikaye buyurmasını Cenâb-ı Hak'dan niyazda buldum. Süvari zabitelerimizi müsta'cel bir surette yetiştirmek hususunda Erkân-ı harbiye reisi (kurmay başkanı) Kurtcebe Bey ile binicilik muallimleri Âdil, Murat, Atf, Şeref ve Ekrem Beylerin yorulmaz say' ve gayretlerini bir lisan-ı takdir ve fahr ile yâd eylerim”²⁹

İlgin'da süvari kolordusunu teftiş sırasında Sovyet elçisi Aralov ve Azerbaycan elçisi Abilov birer konuşma yapmışlar; yaptıkları konuşmalarında TBMM hükûmeti ordusunun gayretini takdirle karşıladıklarını ifade etmişler ve bu ordunun sömürgecilere karşı sürdürülen mücadelede başarılı olacağına inandıklarını belirtmişlerdir.³⁰ 5. Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşa, Başkomutanın maiyetinde Sovyet heyetinin gelişine başlangıçta bir anlam veremediğini fakat daha sonra meselenin aslını genel karargâhta görevli Bâkî (Vandemir Paşa) Beyden öğrendiğini belirterek şu açıklamalarda bulunmuştur: “...Ruslar her ne kadar o sıralarda dostumuz idiyse de cephe kuvvetlerini onlara göstermekteki maksadı anlayama-

28 Gnkur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 7.

29 Ferik Fahrettin, Aynı eser, s. 25.

30 S. İ. Aralov, Aynı eser, s. 103-104; ayrıca bk., Zeki Sarıhan, Aynı eser, s. 355.

muştık. Çok sonra öğrenmiştik ki, Ruslar bize müşterek savaş teklif etmişler ve bu maksatla Zonguldak-Ereğli'ye asker çıkarmak ve Kocaeli'nde beraber savaşmak istemişler. Bizim kuvvetlerimizin de düşmanları İstanbul'dan çıkarmaya kâfi gelmeyeceğini ileri sürmüşler. Bundaki gizli maksadı Mustafa Kemal anlamaz olur muydu? Derhal: 'Benim kuvvetim İzmir'i de, İstanbul'u da kurtarmak için kâfidir!' demiş ve bunu fiilen göstermek için onların elçileri ve ataşemiliterleriyle bu seyahati tertiplemiştir."³¹ Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın özellikle Sovyet hey'etine süvari kolordusunu ve geçit resmini göstererek Anadolu'da sömürgecilere karşı mücadele veren Türk milletine siyasî açıdan destek olunması umuduyla başlattığı hareket bir süre sonra semeresini vermiş; Anadolu'daki Millî Kurtuluş hareketinin başarıyla sonuçlanacağına olan inanç Sovyet heyetinde de tebellür etmeye başlamıştır. Başkomutan, elçilik heyetinin Batı Cephesi'ne getirilmesi konusunda, cephedeki komutanların aksine büyük düşünüyor, istihbarî kaygılar bir yana, onlar vasıtasıyla dünya kamuoyuna Türk ordularının pek yakında büyük zaferleri kazanabileceklerini göstermek istiyordu. Nitekim, Mustafa Kemal Paşanın sadece dost ve kardeş Azerbaycan elçisi İbrahim Abilov'u değil, Aralov'u da beraberinde Batı Cephesine götürmesi ilişkileri Sovyetlerle dengeli bir şekilde yürütmek istemesinden kaynaklanıyordu.

01 Nisan 1922 tarihinde Ilgın'da Süvari kolordusunu denetledikten sonra maiyetindekilerle birlikte akşam Konya'ya gelen Mustafa Kemal Paşa kalabalık bir halk topluluğu tarafından coşkuyla karşılanmıştır.³² 1-4 Nisan 1922 tarihleri arasında Konya'da kalan Mustafa Kemal Paşa oradan daha sonra Ankara'ya dönmüştür.³³ Mustafa Kemal Paşa Konya'da iken kendisiyle mülakat yapan Babalık gazetesi muhabirine verdiği demecinde şehrin durumu ve Türk ordusunun genel görüntüsü hakkında şunları söylemiştir: "Ankara'dan sadece işitiyorduk, kulaklarımız duyuyordu. Kula-

31 Fahrettin Altay, Aynı eser, s.317.

32 Babalık Gazetesi, sy: 859, 4 Nisan 1338 (1922); ayrıca bk., Ahmet Avanas, Millî Mücadele'de Konya. Ankara 1998, s. 271-274. Bu gezide Sovyet elçisi Aralov da bulunmuş, Konya'ya yapılan geziyi ayrıntılarıyla vermiştir. S.İ. Aralov, Aynı eser, s. 104-120.

33 Mehmet Önder, "Akşehir'de Garp Cephesi Karargahı ve Büyük Taarruz Kararı", Büyük Zafer'in 50 nci Yıldönümü Armağanı, İstanbul 1972, s. 255-256.

ğın işittiği gözüün gördüğü gibi olmuyor. Şimdi işittiklerimizi gözlerimizle gördük ve gördüklerimiz bizi hayretlere dûçar etmiştir. Kalplerimiz iftihar hislerimizle kabardı. Bu yüce ordu karşısında hiçbir kuvvet dayanamaz. Samimi kanaat ve hissiyatımız bu yoldadır.”³⁴

Mustafa Kemal Paşa, yanında bulunan hey’etle birlikte Konya’da çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Hatta bu ziyaretler sırasında Konya’da bulunan iki medreseyi de ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında medrese öğrencilerinin askere alınmaması isteği karşısında öfkelenen Başkomutan, bu talepte bulunan öğrencilere; “*millet kan içinde yüzerken burada besiyeye çekilmiş olduklarını, askere alınmaları için hemen emir vereceğini*” söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa daha sonra “*savaş sona erince onlarla daha ciddi konuşacağım. Onları malî dayanaklarından vakıflarından yoksun edeceğim. Bu vakıflar mollaların yaşama kaynaklarıdır,*” dedikten sonra, Türkiye’de bulunan medreselerin çokluğuna dikkat çekerek, “*Dinç, sağlam delikanlıları askerden kaçırın 17.000 medrese var. Bu tam bir kolordu demektir*”³⁵ açıklamasından bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, medreselilerin askerden muaf tutulması amacıyla kendisine yapılan müracaata son derece sertçe bir şekilde cevap verdiğini Aralov da hatıralarında dile getirmektedir. Hatta bu teklif karşısında “*Millet kan içinde yüzerken, halkın en iyi çocukları cepheye dövüşür, yurt için canlarını feda ederken, siz burada, genç, sapa-sağlam delikanlıları besiyeye çekmişsiniz!... Bu asalakların askere alınmaları için hemen yarın emir vereceğim,*”³⁶ dediği ifade edilmektedir.

5. Süvari Kolordusu Tarafından Gerçekleştirilen İlgin Manevrası

Süvari kolordusu Mustafa Kemal Paşanın yaptığı teftişin ardından, 12 Nisan 1922 tarihinde yapılması plânlanan büyük manevranın hazırlıklarına başlamıştır. Kolordu İlgin ve civarında eğitimine devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, yanındaki hey’etle birlikte 4 Nisan 1922 tarihinde Ankara’ya hareket etmiştir. Başkomutan ordunun hazırlıklarına daha büyük bir hız vererek devam etmesi, yapılması plânlanan taarruza her bakımdan ha-

34 Babalık Gazetesi, sy: 859, 4 Nisan 1338 (1922).

35 Zeki Sarıhan, Aynı eser, c.III, s. 355.

36 S.İ. Aralov, Aynı eser, s. 105-106.

zır olunmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa ayrıca yakında yapılacak olan büyük süvari manevrasına birliklerin eksiksiz bir şekilde hazırlanmaları talimatını verdikten sonra Iğın'dan hareketle Konya'ya oradan da Ankara'ya gitmiştir.

Başkomutan Ankara'ya gelip birkaç gün hükümet ve meclis görüşmelerine katıldıktan sonra tekrar Iğın'a geri gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa not defterinin 11 Nisan 1922 tarihli kısmına "*Iğın'a hareket, süvari tatbi-katlarında bulunmak için*"³⁷ notunu yazmıştır. Süvari kolordusuna bağlı iki tümenin icra ettiği, mavi kuvvetlerle kırmızı kuvvetlerin mücadelesini Başkomutan, yanında bulunan asker milletvekilleri ve diğer subaylarla bizzat yerinde izlemiş ve haklı olarak süvarilerin sür'at ve başarılarından büyük gurur duymuştur.

Başkomutanın Ankara'dan Iğın'a hareketinden iki gün evvel 5. Süvari Kolordusu komutanı Fahrettin Paşa, 9 Nisan 1922 tarihinde Başkumandan Paşaya hitaben yazdığı 1346 numaralı çok gizli kayıtlı yazısında şayet yağmur yağmazsa 1. ve 2. Süvari tümenleri arasında 12 Nisan 1922 tarihinde yapılacak olan manevraya ait meseleleri gönderdiğini belirterek kendisini yapılacak bu büyük süvari manevrasına davet ediyordu.³⁸ 12 Nisan 1922 tarihinde icra edilmesi düşünülen manevra için 5. Süvari Kolordusu komutanı Fahrettin Paşanın imzasıyla yayımlanan talimatta, manevraya katılacak tümenlerin 11 Nisan itibariyle konak mıntıklarına yerleşmiş olmaları gerektiği hatırlatılarak, gece emniyet tertibatı alınması, manevrada görevli hakemlerin de görevlendirildikleri kıt'aların nezdinde bulunmaları gereği dile getiriliyordu. Fahrettin Paşa talimatın üçüncü maddesinde manevranın gerçek muharebe düzeninde olacağını, aynen muharebede olduğu gibi kıt'a ve karargâhların gizlilik prensibine uymaları gerektiğini hatırlatıyordu. Birliklerin manevra esnasında ağırlıklarını da muharebelerde olduğu gibi beraberlerinde getireceklerini, mavi ve kırmızı kuvvetlerin flama ve kolluk işaretleri kullanacaklarını, piyade ve süvari harekâtında bir-

37 Gnkur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 7 ai, 7 aia, 7 aj.

38 Gnkur. ATASE Arşivi, İSH-21, K: 1778, G: i, B: 1/1-1.

liklerin birbirlerine 30 hatve kaldığında durmaları gerektiğini, keşif kollarına önemli görevler düştüğü belirtilerek manevranın titizlikle icra edilmesini istiyordu. Mavi ve kırmızı tarafa Albay ve Yarbay rütbesinde birer hakem ile birer kurmay subayı yardımcı verilmiş, maiyetlerinde de binbaşı ve yüzbaşı rütbesinde beşer subay görevlendirilmiştir. Başhakem olarak da Fahrettin Paşa kendisi görev üstlenmiştir. Fahrettin Paşa, yazdığı talimatnamede ayrıca manevranın bitimini müteakip tümenlerin üç gün zarfında sonuç raporlarını göndermelerini istemiştir. Öte yandan manevra esnasındaki yazışmanın ise gerçek muharebelerde olduğu gibi icra edilmesine hassasiyetle uyulmasını da istemiştir.³⁹

Fahrettin Paşa, manevranın icrası esnasında seyirci ve hakemlere mahsus da bir talimatname hazırlamıştır. Yapılacak manevrada her iki tarafın icra edeceği hareketlerin görülebilmesi için seyircilerin saat sabah 7.40'dan evvel Iğın'dan hareket ederek Gaziler güneyindeki sırtlara gelmiş olmalarını tavsiye etmiştir. Eldeki harita yanlış ve pek küçük olduğundan seyirciler için küçük bir kroki hazırlandığı da ayrıca belirtilmiştir. Kolordu komutanı talimatnamede ayrıca seyircilerin geçecekleri yerlerde ekili alanların tahrip edilmemesi bu konuya son derece dikkat etmeleri tavsiyesinde bulunmuş, aynı tavsiye süvari kolordusuna ise emir olarak yayımlanmıştır.⁴⁰

Bölgede devam eden Nisan yağmurları çevrede bulunan bataklık ve göletleri geçilmez hale getirince manevranın bir iki gün ertelenmesi gündeme gelmiştir. Iğın manevrasıyla ilgili incelediğimiz bir dosyada yağmur yağmazsa 14 Nisan 1922 tarihinde Süvari kolordusuna bağlı 1. ve 2. tümenler tarafından yapılacak kolordu manevrasında tarafların icra edecekleri faaliyetler hakkında bilgiler verilmektedir ki, bu da yukarıda belirttiğimiz gerekçeden dolayı manevranın ertelenmiş olduğuna işaret ediyordu.⁴¹

13 Nisan 1922 tarihli ve 5. Süvari kolordusu çıkışlı 1382 nolu çok gizli kayıtlı bir başka yazıda ise Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya hitap edilerek 15 Nisan 1922 tarihinde yapılacak 5. Süvari Kolojrdusu ma-

39 Gnkur. ATASE Arşivi, İSH-21, K: 1778, G: 1, B: 1/1-5.

40 Gnkur. ATASE Arşivi, İSH-21, K: 1778, G: 1, B: 1/1-3.

41 Gnkur. ATASE Arşivi, İSH-21, K: 1778, G: 1, B: 1/1-6.

nevrasına ait mesele ve talimatın ekli olarak gönderildiği ifade ediliyordu.⁴² Yağmurun yağması her ne kadar 5. Süvari Kolordusunun Ilgın bölgesinde yapacağı manevraları bir iki gün tehir ettirmişse de, manevra Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa ve hükümet erkânından asker mebusların ve cephedeki ordu komutanlarının da geniş katılımlarıyla 15 Nisan 1922 günü icra edilmiştir. Süvari kolordusuna daha önceden verilen emir üzerine bağlı bulunan tümenler (1 nci, 2 nci ve 4 ncü süvari tümenleri) Ilgın Kaplıcaları mevkiinde toplanmışlardır. 5 nci Süvari Kolordusu komutanı Fahrettin Paşa, 10 Yıl Savaş ve Sonrası adlı eserinde bu olayı şöyle açıklar: “...Yoklamadan sonra Başkomutanın emriyle bir harp tatbikatı yapıldı; atlıların sür’atle açılıp yayılması bir hayli heybetli oldu. Arkasından da yapılan geçit resminde birkaç bin atlının dört nala geçişleri bütün seyredenleri ulaşılması güç bir heyecana boğdu; gelenler memnurluklarını söyleyerek Akşehir’deki piyadeleri teftişe gittiler.”⁴³ Mustafa Kemal Paşa, Ilgın’da 5 nci Süvari Kolordusunun manevrasını izlerken belinde Azerbaycan Türklerinin hediyesi olan gümüş işlemeli bir kılıç asılı idi. Başkomutan bu kılıcı daha sonra, Büyük Taarruz ve takip hareketi sırasındaki yıldırım hızıyla Türk süvarilerini İzmir önlerine ulaştıran kolordu komutanı Fahrettin Paşa’ya hediye etmiştir.⁴⁴ Fahrettin Paşa kendisine hediye edilen bu kılıca dair eserinde şu açıklamalarda bulunur: “...Şimdi evimde her zaman gözlerimin önünde duran o kılıca baktıkça süvari birliklerinin geçişi sırasında Mustafa Kemal Paşa’nın gözlerinde parlayan ümit ışıklarını görür gibi oluyorum. Ilgın ve etrafında süvari kolordusunun değerlendirilmesi için her çareye başvuruldu. Eğer takımları karışık ve hayvanları vurmakta olduğundan bir miktar yeni eğer takımı yaptırıldı. Veteriner ve nalbant takımları tamamlandı, Konya menziline iase tanzim edildi. Konya valisi Kazım Dirik’in bu çalışmalarda faydalı hareketleri oldu...Kolordu kurmay başkanı Bnb. Kurtcebe (Noyan) emrinde Ilgın’da binicilik okulu açılarak genç subaylara burada kurs verildi.”⁴⁵

42 Gnkur. ATASE Arşivi, İSH-21, K: 1778, G: 1, B: 1/1-2.

43 Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş...*, s. 316.

44 Fahrettin Altay Paşa anılarında bu kılıcın kendisine Cumhuriyetin ilk yıllarında hediye edildiğini belirtir. (YN)

45 Fahrettin Altay, *Aynı eser*, s.317-318.

Mustafa Kemal Paşa Iğın'da 5. Süvari Kolordusunun icra ettiği manevradan sonra bu konuyu not defterine birkaç cümle ile de olsa kaydetmiş ve şunları yazmıştır: “*Süvari savaştan evvel bir savunma aracı, savaştan sonra ise bir hücum aracıdır. Ateş, süvari savaşının en önemli ve en belirgin özelliklerindedir. Geçmiş zamanlarda sonuçlar kesin ve çetin mevzii savaşlarından alınıyordu. Bugün kuvvet ateştedir. Süvari kolordusunu Iğın'da denetledik. Akşam Konya'ya ulaştık. Saat 7.30'da coşkun bir şekilde karşılandık.*”⁴⁶

12 Nisan'dan manevraların icra edildiği tarih olan 15 Nisan'a kadar Iğın'da kalan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa⁴⁷, ertesini gün bölgedeki birlikleri denetlemiş ve 17 Nisan günü Ankara'ya dönmüştür.⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya dönüşünden sonra TBMM'deki faaliyetlere ve hükümet toplantılarına katılarak yapılacak taarruz hareketiyle ilgili hazırlıklarla ilgilenmeye başlamıştır.

Süvari Kolordusunun manevrasını izleyip bölgede yaptığı uzun teftiş gezisinden sonra Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, yapılan bu seyahat hakkında TBMM'ye genişçe bir açıklamada bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, meclisteki konuşmasıyla ilgili kısa açıklamaları not defterine de yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bir yerde muhalif milletvekillerini de susturmak, mebuslara cephe hakkında genel bir bilgi vermek için aşağıdaki bilgileri vermiş, bunları ayrıca not defterine de şu şekilde yazmıştır: “*...Arkadaşlar, bir buçuk ay kadar oldu. Cephede meşguldim. Ordularımızın iç durumunu kontrol edip, düşmanın durumunu yakından inceledim. Ordularımızı teftiş ettim. En büyük komutanından erine kadar ordularımızın hükümetimize olan güven ve bağlılık hissinden doğan saygı ve selamlarını arz etmekle muthuyum. Arkadaşlar, tamamen emin olabilirsiniz ki ordu, bir askerî istisna olmamak şartıyla kutsal davanızın bütün gereklerini anla-*

46 Gnkur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 7 aa.

47 Fahrettin Paşanın yazdığı ilk emirden olsa gerek Utkan Kocatürk'ün eserinde manevraların 12 Nisan 1922 tarihinde yapıldığı belirtilmektedir. Bk., *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, s. 320. Zeki Sarıhan da eserinde Kocatürk'ün çalışmasını kaynak göstererek aynı yanılığa düşmüştür. Bk., *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c. IV, s. 376.

48 *Vakit gazetesi*, 19 Nisan 1922; *İkdam gazetesi* 20 Nisan 1922.

muştır Türkiye, düşmanlarını ve dostlarını en tabii, temiz hislerle tamamen anlamıştır. Ne için savaştığını ve ne zamana kadar savaşması gerektiğini anlamıştır. Türkiye devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin istiklâlini istemekten ibaret değiştirilemez amaca bel bağlayan ordularımızın her kahraman ferdi savunduğu davanın kutsallığından ilham almış maneviyatla mutlu, şen ve neşelidir... Arkadaşlar, yakından görüp incelememe dayanarak belirtmeliyim ki, ordumuzun gücü, iç durumu yüksek ahlâk ve maneviyatı her türlü meseleyi soğukkanlılıkla düşünerek gerçek millî amaçlar çerçevesinde sonuçlandırmaya kefilidir.”⁴⁹

Mustafa Kemal Paşanın bu açıklamalarının ardından taarruz hazırlıklarının her yönüyle tam ve eksiksiz yapılmasını istiyordu. Nitekim taarruz hazırlıklarının henüz tamamlanamamış olması Yunanlılara karşı yapılması plânlanan harekâtın ertelenmesini gündeme getirdi. Bu durum, TBMM’deki muhalif milletvekilleri yeniden karşı propagandayı başlatmalarına sebep oldu.

Mustafa Kemal Paşa Iğın’dan döndükten sonra çalışmalarını Temmuz ayı ortasına kadar Ankara’da sürdürmüştür. Onun Büyük Taarruz hareketi öncesinde Batı Cephesine yönelik teftiş gezileri tekrar Temmuz ayının sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Özellikle Temmuz ayının sonlarına doğru gerçekleştirilen keşif ve denetleme gezileri Ağustos ayında yapılacak olan Büyük Taarruzun başlangıç sinyallerini veriyordu. Afyon’da cephe hattında Türk ordusunun yaptığı taarruz hazırlıklarını yerinde görmek isteyen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa o sırada barış için aracılık yapmak amacıyla Konya’ya gelen⁵⁰ İngiliz Generali Tawnshend ile görüşmek üzere 23 Temmuz 1922 tarihinde Ankara’dan ayrıldı.⁵¹ 23 Temmuz 1922 günü Ankara’dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa, aynı gün cephe karargahının bulunduğu Akşehir’e vardı. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk adlı

49 Gnkur. ATASE Arşivi, ATAZB, K: 45, G: 7 aq, 7 aqa, 7ar, 7 ara, 7 as, 7 at, 7 ata.

50 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, c. II, İstanbul 1993, s. 78-79.

51 General Townshend, resmî olmayan bir gezi ile 1922 yılı Temmuz ayında Anadolu’ya gelmişti. Londra’da sansasyon yaratan bu gezi, Anadolu’daki İngiliz istihbaratınca izlenmiştir. Aslında Townshend’in bu gezisi hem İngilizleri, hem de Rusları endişelendirmiştir. Bk., Selahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri*, Ankara 1995, s. 264.

eserinde bu olayı şöyle anlatır: “...Konya'ya gelmiş olan General Townshend'in arzusu üzerine, kendisiyle görüşmek vesilesiyle Ankara'dan hareket ederek 23 Temmuz 1922 akşamı Batı Cephesi karargahının bulunduğu Akşehir'e gittim. Harekât hakkında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin huzuriyle görüşmeyi münasip gördük. Ben, 24 Temmuz'da Konya'ya gittim. 27'de Akşehir'e geri döndüm. Fevzi Paşa da 25 Temmuz'da Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi beraber icra ettiğimiz müzakere neticesinde tespit edilmiş plân mucibince taarruz etmek üzere, 15 Ağustos'a kadar bütün hazırlıkların ikmaline çalışmayı kararlaştırdık. 28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra icra ettirilen bir futbol müsabakasını seyretmek vesilesiyle ordu kumandanları ve bazı kolordu kumandanları Akşehir'e davet edildi. 28/29 Temmuz gecesi kumandanlarla unumi bir tarzda taarruz hakkında müdavele-i efkâr ettim. 30 Temmuz 1922 günü Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Garp Cephesi kumandanlarıyla tekrar görüşerek taarruzun tarz ve teferruatını tespit ettik. Ankara'dan davet ettiğimiz Müdafaa-i Millîye Vekili Kâzım Paşa da, 1 Ağustos 1922 öğleden sonra Akşehir'e vasil oldu. Ordu hazırlığının ikmalinde Müdafaa-i Millîye Vekaletine ait olan hususat tespit olundu.”⁵² Kesinleşen bu plânın ana hatları şöyle idi: “İnci Ordu, dokuz piyade (dört tümenli 1 nci ve 4 ncü kolordular ve Bağımsız 6 ncü tümen) ve üç süvari tümeniyle (5 nci Süvari kolordusu) siklet merkezi Kalecik Sivrisi ile Çiğiltepe arasında olmak üzere Afyon-Toklusivri hattına taarruz edecek ve düşmanın İzmir'le irtibatını kesecek. 5 nci Süvari kolordusu, üç süvari tümeniyle Çiğiltepe ile Toklusivri arasında Ahur dağlarını aşarak, düşmanın batı kanadını kuşatacak. 2 nci kolordu üç tümeniyle Sandıklı-Şuhut-Efesultan bölgesinde ordu ihtiyatı olarak bulunacak. 2 nci Ordu, beş piyade (3 ncü ve iki tümenli 6 ncü kolordu) ve bir süvari tümeniyle Kuzey Sakarya ile Afyon arasındaki cephede bulunan Yunan kuvvetlerine taarruzla tespit edecek. Kocaeli ve Menderes grupları da karşılarındaki Yunan kuvvetlerini taarruzla tespit edecekler.”⁵³

52 Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk*, c. II, Millî Eğitim Basımevi Ankara 1987, s. 671-672. Bu konu hakkında bilgi için ayrıca bk., Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım, İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, c. 6, İstanbul 1993, s. 274-275.

53 Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., *Türk İstiklal Harbi; Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, İkinci Kitap, s. 16.

Mustafa Kemal Paşa, yanında Fevzi Paşa ve Kâzım (Özalp) Paşa olduğu halde 3 Ağustos 1922 günü cephe hattından Ankara'ya dönmüştür. Akşehir'den gelen hey'et cephedeki gelişmeleri TBMM'de milletvekillerine, Bakanlar Kurulu'nda da bakanlara uzun uzadıya açıklamış; Yunanlılara karşı yapılacak hareket hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.⁵⁴

Batı Cephesi Komutanlığı, 6 Ağustos 1922 tarihinde ordulara gizli olarak taarruz için hazırlanmaları emrini vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, taarruz için yapılması gereken işleri hazırlamak üzere bir müddet Ankara'da kaldı. Bu süre içinde muhalif milletvekillerinin propagandalarına cevap veren Mustafa Kemal Paşa bu konuşmasında, çok kısa bir süre sonra yapılacak taarruzla düşmanın ana kuvvetinin yenileceğine olan inancını dile getirdi.⁵⁵

Yunan ordusuna son darbeyi vurmak için bir yıldan bu yana sürdürülen Büyük Taarruz hazırlıkları tamamlandıktan sonra, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa 13 Ağustos 1922 günü Ankara'dan hareketle cepheye gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise 17/18 Ağustos 1922 gecesi sessizce Ankara'dan ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa Ankara'dan Konya'ya büyük bir gizlilik içinde hareket ederken, ikametgahında kalanlara hasta olduğu ve köşkten ayrılmayacağını tenbih edilmesini istemiştir. Ayrıca Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın 21 Ağustos 1922 tarihinde Çankaya'da ileri gelen zevata çay ziyafeti vereceği haberleri yayılarak, gizlilik prensibine uyularak gerekli tertip alınmış, kamuoyunun ilgisi bu faaliyete çekilmeye çalışılmıştır.⁵⁶ Hatta iki gün sonra yayımlanan İkdam gazetesi çay ziyafetinin çok kalabalık olduğu haberini yayımlayarak bu tedbiri sürdürmeye devam etmiştir.⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi Ankara'dan cepheye gidişini Nutuk'ta şöyle anlatır: "*Ben, birkaç gün sonra hareket ettim. Hareketimi pek mahdut birkaç zattan başka bütün Ankara'dan gizledim. Benim*

54 Mehmet Önder, Aynı makale, s. 256.

55 Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, c. II, s. 672-673. Fahri Belen, Aynı eser, s. 419.

56 Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Türk İstiklal Harbi; Batı Cephesi, Büyük Taarruz, İkinci Kitap, s. 29.

57 İkdam gazetesi, 23 Ağustos 1338 (1922).

Ankara'dan ayrılacağımlı bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Hatta benim, Çankaya'da çay ziyafeti verdiğimi de gazetelerle ilan edeceklerdi. Bunu şüphesiz o vakitler işitmişsinizdir. Trenle hareket etmedim. Bir gece otomobil ile Tuz Çölü (Şereflikoçhisar) üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya hareketimi orada kimseye telgrafla bildirmediğim gibi Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldirarak Konya'da bulunduğumun da hiçbir tarafa bildirilmemesini temin ettim. 20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat 4'de Batı Cephesi Karargahında yani Akşehir'de bulunuyordum.”⁵⁸ Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 20/21 Ağustos 1922 gecesi cephe karargahında Fevzi ve İsmet Paşalar olduğu halde ordu komutanlarını toplayarak harita üzerinde taarruz hakkında son plânları açıklamıştır. Bu toplantıya Süvari Kolordusu komutanı Fahrettin Paşa da katılmıştır.⁵⁹ Cephe karargahı 24 Ağustos 1922 tarihinde Akşehir'den taarruz cephesi gerisindeki Şuhut kasabasına nakledilmiş, 25 Ağustos 1922 sabahı da Şuhut'tan savaşın idare edildiği Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırılı ordugaha taşınmıştır.

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi gizlilik prensibi içerisinde Türk ordusunun hazırlıklarını tamamlamış; cephe hattına yaptığı gezilerle ordunun genel durumu yanında harbe hazırlık durumunu da teftiş etmiştir. Türkiye'de bulunan Sovyet elçilik heyeti ile kardeş Azerbaycan heyetinin, Türklerin Anadolu'da işgalcilere karşı sürdürdüğu hareketi yerinde göstermek maksadıyla Batı Cephesine götürülmeleri son derece anlamlıdır. Başkomutan, Türkiye'nin dostu olan ülke temsilcilerine Türk ordularının harbe hazırlık durumunu yerinde göstererek siyasî anlamda Sovyetler ve Azerbaycan'ın desteğini sürdürmelerini amaçladığı gibi, onlar vasıtasıyla dış dünyaya bir mesaj vermek, kendi kendisine yeterlilik ilkesi ile ordusunun ikmal ve iaşesini tamamlayan Türk milletinin başarıya çok yakın olduğunu göstermek istemiştir. Cephe hattında sürdürölen hazırlıkları

⁵⁸ Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk*, c. II, s. 673-674.

⁵⁹ Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk*, c. II, s. 673-674. Ayrıca bk., Fahrettin Altay, *Aynı eser*, s. 329.

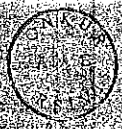
Başkomutan Mustafa Kemal Paşa gururla takip etmiş, Sovyet ve Azerbaycan heyetleri de takdirle karşılaşmışlardır. Nitekim, Başkomutan'ın Sovyet heyetiyle birlikte Batı Cephesine yaptığı bu ziyaret o dönem İngiliz istihbaratınca da takip edilmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyetlerle çok yakın ilişkiler başlattığı yolunda değerlendirmeler yapılmasına ve İngilizlerin endişeye kapılmalarına neden olmuştur.

İlgin, Büyük Taarruz hareketi öncesinde 5 nci Süvari Kolordusunun toplandığı ve eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü bir yerdir. Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa, 10 bin kişiye ulaşan kolordusunu yaklaşık bir yıl kadar -Ekim 1921-Ağustos 1922- burada geceli gündüzlü eğiterek savaşa hazır hale getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Nisan 1922 günü İlgin'a Sovyet delegeleriyle yaptığı ziyaret esnasında Süvari kolordusunun resmî geçidi, heyet dahil bütün delegeleri etkilemiştir. Hatta Sovyet delegelerinde Türklerin bu muharebelerde işgalcilere karşı galip olacakları inancının pekişmesine neden olmuştur. Sovyet Heyetinin Ankara'ya dönüşünden yaklaşık 10 gün kadar sonra 15 Nisan 1922 tarihinde icra edilen 5. Süvari Kolordusu manevrası ise Mustafa Kemal Paşa'nın deyişiyle muhteşem olmuştur. Süvariler gerçek muharebe araç-gereç ve silahlarıyla icra ettikleri manevrada Başkomutan'ın haklı olarak gurur duymasını sağlamışlardır. Türk ordusunun o sırada manevra kabiliyeti en yüksek kesimini oluşturan süvariler bu eğitimleri sayesinde Büyük Taarruz'da önemli başarılarla imza atmışlardır. Nitekim, Büyük Taarruz ve takip harekâtında Türk süvarileri yıldırım hızıyla Yunanlılara saldırmış; kısa sürede zaferin kazanılmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a military report or order, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the page. It appears to be a detailed account of the inspection of the Cavalry Corps before the Great Offensive.

A	49/2262
D	96
F	27/6

Handwritten signature and date: 27/6/1916

ONKUR
ATAÇ AŞSIVI
KOL. ...
RETUR ...
COM.
BEL : ...

EK 2: 14. Süvari Tümeninin 5.nci Süvari Kolordusuna bağlandığına dair 1.nci Ordu Komutanı Ali İhsan Paşanın yazısı

ایمضاء
۴۸/۴/۱۹

GNKUR.
ATASE ARŞIVI

بشیر قولا اردو قوماندانگی
۱- سادہ پرچہ
نمبر
۱۹۲۲

بشیر قولا اردو قوماندانگی

باعتدال یا غیر عادی حالہ میں بھی ایک ہی سواری فوجی آگندہ ۴۸/۴/۱۹ یا دیگر ایسی
قول اردو مانورہ سے عادی مشہور برای معلومات، لغتاً عرصہ وقتاً قلمیاً
بشیر قولا اردو قوماندانگی

A	4-4428
D	42
F	1

GNKUR.
ATASE ARŞIVI
KOL: 154-
KUTU: 1778
GÖM.: 1
BEL.: 1-1

EK 3: 5 nci Sıvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşanın, 12 Nisan 1922'de yapılacak olan manevra için Başkomutanlığa yaptığı çok gizli (çift hilâl) kayıtlı yazısı.

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİNDE
SÜVARİ KOLORDUSUNU DENETLEMESİ

229

تاریخ
۲۷/۴/۲۲

بشمور
۲۷/۴/۲۲

بشمور
۲۷/۴/۲۲

بشمور
۲۷/۴/۲۲

بشمور
۲۷/۴/۲۲

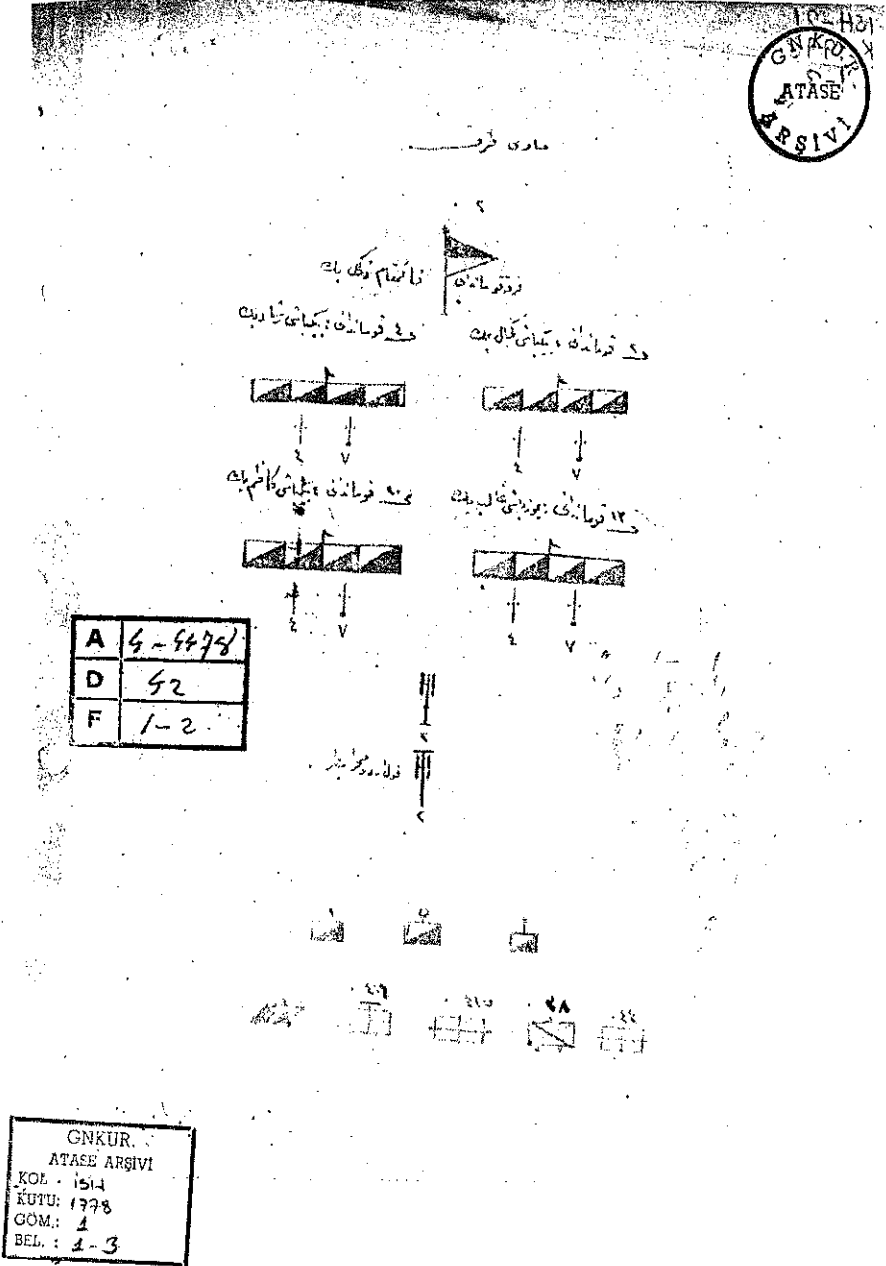
بشمور
۲۷/۴/۲۲

بشمور
۲۷/۴/۲۲

A	4-4424
D	42
F	1-1

GNKUR.
ATASE ARŞIVI
KOL : 1511
KUTU : 1778
GÖM : 1
BEL : 1-2

EK 4: 5 nci Kolordu Komutanı adına Kurmay Başkanı Kurtube Beyin 15 Nisan 1922 tarihinde icra edilecek kolordu manevrasına Başkomutan Mustafa Kemal Paşaya davet yazısı

EK 5: Kolordu manevrasında kuvvet durumu gösterir çizelge